

ДІЄСЛОВО

*Часи дієслова.
Дієвідмінювання.
Форми дієслова.*

Дієслово – самостійна частина мови, що називає дію або стан предмета і відповідає на питання **що робити? що зробити? що роблять? що зробимо?** тощо: *слухати, повернутися, допоміг.*

Морфологічні ознаки:

- вид (доконаний і недоконаний);
- спосіб (дійсний, умовний, наказовий);
- час (теперішній, минулий, майбутній);
- число, особа (у теперішньому і майбутньому часі) або рід (у минулому часі).

- **Синтаксична роль.** У реченні дієслово найчастіше виступає присудком (*Тихо плакала за вікном осінь*), хоча інфінітив може виступати й будь-яким членом речення (*Лиш боротись – значить жити*. *Здійснилася моя мрія побувати в Парижі. Лікарка порекомендувала поїхати в санаторій. *Їдьмо в Карпати кататися на лижах*).*

Форми дієслова

Форма	Що означає?	На які питання відповідає?	Морфологічні ознаки	Приклади
інфінітив (неозначена форма)	дію або стан, не вказуючи на рід, число, особу, спосіб, час	що робити? що зробити?	незмінність	<i>працювати</i> <i>дізнатися</i>
особові	дію або стан предмета	що робить? що зробимо? що зробила? тощо	особа, число, рід, час, спосіб	<i>відповідаю</i> <i>полетів</i> <i>чекають</i>
безособові	дію або стан безвідносно до її виконавця	що відбувається? що зроблено?	незмінність	<i>світає</i> <i>хмариться</i> <i>виконано</i> <i>розкрито</i>
дієприкметник	ознаку предмета за дією або станом	який? яка? яке? які?	рід, число, відмінок	<i>пошитий</i> <i>казаний</i> <i>опалий</i>
дієприслівник	додаткову дію або стан	що роблячи? що зробивши?	незмінність	<i>читаючи</i> <i>прочитавши</i>

Види дієслова

Вид дієслова	Дія, яку позначає	Питання	Форма	Приклади
Доконаний	завершена, обмежена в часі	що зробити?	інфінітив	<i>сказати</i> <i>привезти</i> <i>віддали</i>
		що зробив? що зробила? тощо	минулого часу	<i>змалював</i>
		що зроблю? що зробиш? тощо	майбутнього часу (проста форма)	<i>покажу</i> <i>подарую</i>
Недоконаний	не завершена, не обмежена в часі	що робити?	інфінітив	<i>говорити</i> <i>квітнути</i>
		що робив? тощо	минулого часу	<i>шукав</i> <i>писав</i>
		що робить? тощо	теперішнього часу	<i>розповідає</i> <i>запрошують</i>
		що робитиме? тощо	майбутнього часу (складна, складена форма)	<i>мандруватиму</i> <i>буде викладати</i>

Спосіб і час дієслова

Спосіб	Дійсний	Умовний	Наказовий
Що виражає	дійсну, реальну дію	бажану, можливу за певних умов дію	спонукання до дії (наказ, прохання тощо)
На які питання відповідає	що робить? що зробив? що робили? тощо	що робив би? що зробив би?	що роби? що зроби?

Спосіб і час дієслова

Спосіб	Дійсний			Умовний	Наказовий
Як змінюється	форми минулого часу	форми теперішнього часу	форми майбутнього часу	за числами та родами ч.р. <i>мовчав би</i> ж.р. <i>мовчала б</i> с.р. <i>мовчало б</i> мн. <i>мовчали б</i>	за числами й особами однина 1 ос.- 2 ос. <i>працюй</i> 3 ос. <i>хай (нехай)</i> <i>працює</i> множина 1 ос. <i>працюймо</i> 2 ос. <i>працюйте</i> 3 ос. <i>хай</i> (нехай) <i>працюють</i>
приклад	за родами та числами	за особами та числами	за особами та числами		
	ч.р. <i>заспівав</i> ж.р. <i>заспівала</i> с.р. <i>заспівало</i> мн. <i>заспівали</i>	однина 1 ос. <i>люблю</i> 2 ос. <i>любиш</i> 3 ос. <i>любить</i> множина 1 ос. <i>любимо</i> 2 ос. <i>любите</i> 3 ос. <i>люблять</i>	однина 1 ос. <i>розкажу</i> 2 ос. <i>розкажеш</i> 3 ос. <i>розкаже</i> множина 1 ос. <i>розкажемо</i> 2 ос. <i>розкажете</i> 3 ос. <i>розкажуть</i>		

У майбутньому часі від дієслів доконаного виду утворюються прості форми, а від дієслів недоконаного виду – складні та складені форми.

	Складна форма		Складена форма	
1 ос.	<i>садитиму</i>	<i>садитимемо</i>	<i>буду садити</i>	<i>будемо садити</i>
2 ос.	<i>садитимеш</i>	<i>садитимете</i>	<i>будеш садити</i>	<i>будете садити</i>
3 ос.	<i>садитиме</i>	<i>садитимуть</i>	<i>буде садити</i>	<i>будуть садити</i>

Зауважте!

Творення форми наказового способу за допомогою часток **давай, давайте** (*давай зупинимось, давайте читати*) не відповідає літературній нормі (використовується лише в розмовному стилі).

Зверніть увагу!!!

Інколи дієслова у формі одного способу вживаються в значенні іншого способу:

- *Чи не допоміг би ти мені розв'язати задачу?* (умовний у значенні наказового способу);
- *Усі чекають мене на подвір'ї школи!* (дійсний у значенні наказового);
- *Стояти струнко!* (інфінітив у значенні наказового способу).

Дієвідміни дієслів

Визначати дієвідміну дієслів треба для того, щоб установити правильні особові закінчення.

особа	<i>Жити</i> (I дієвідміна)		<i>Сидіти</i> (II дієвідміна)	
1 ос.	<i>живу</i>	<i>живемо</i>	<i>сиджу</i>	<i>сидимо</i>
2 ос.	<i>живеш</i>	<i>живете</i>	<i>сидиш</i>	<i>сидите</i>
3 ос.	<i>живе</i>	<i>живуть</i>	<i>сидить</i>	<i>сидять</i>

Отже, дієслова I дієвідміни в особових закінченнях мають літеру **е (або є)**: *можеш, чарує, кличемо, пишете*, а II дієвідміни – літеру **и (і)**: *шумиш, стоїть, боїмося, варите, возите*.

Визначити, до якої дієвідміни належить дієслово, можна двома способами:

1 спосіб – за закінченнями 3 особи множини

- **-уть, -ють** – I дієвідміна (*читати – читають, знати – знають*);
- **-ать, -ять** – II дієвідміна (*любити – люблять, говорити – говорять*)

2 спосіб – за основою інфінітива (частина слова без -ти)

Дієвідміна	Умова	Приклад
II	якщо дієслово в інфінітиві має суфікси -и- , -і- (-ї-) або після ж, ч, ш, щ суфікс -а- , які зникають у 1 особі однини	<i>кле[йі]ти - кле[йу]</i> (-і- випадає); <i>мовчати – мовчу</i> (-а- після шиплячого, випадає); <i>стелити – стелю</i> (-и- випадає)
I	усі інші дієслова (з іншими суфіксами, із суфіксами -и- , -і- (-ї-), які залишаються, із суфіксом -а- не після згаданих приголосних)	<i>полоти</i> (відсутні згадані приголосні); <i>синати</i> (-а- не після шиплячих); <i>червоніти</i> (-і- зберігається: <i>червонію</i>)
Винятки	<i>бігти, спати, стояти, боятися</i> – II дієвідміна; <i>хотіти, гудіти, іржати, ревіти, сопіти</i> – I дієвідміна	

Дієвідмінювання дієслів дати, їсти, ...повісти, бути

Дієслова **дати, їсти, ...повісти**

(*розповісти, доповісти* тощо) та похідні від них (**продати, доїсти** тощо) не належать до дієвідмін, бо мають форми давньої системи дієвідмінювання.

Особа	Однина			Множина		
1 ос.	<i>дам</i>	<i>їм</i>	<i>відповім</i>	<i>дамо</i>	<i>їмо</i>	<i>відповімо</i>
2 ос.	<i>даси</i>	<i>їси</i>	<i>відповіси</i>	<i>дасте</i>	<i>їсте</i>	<i>відповісте</i>
3 ос.	<i>дасть</i>	<i>їсть</i>	<i>відповість</i>	<i>дадуть</i>	<i>їдять</i>	<i>відповідять</i>

- Видові пари таких дієслів (*давати, доїдати, заповідати* тощо) дієвідмінюються за сучасним зразком: *давати – даю, даєш, дає, даєте, дають* тощо.
- Дієслово бути в усіх формах теперішнього часу має форму **є**, іноді зі стилістичною метою вживаються архаїчні форми: *я єсмь, ти єсть.*

Дієприкметник

Дієприкметник – особлива форма дієслова, що називає ознаку за дією або станом і відповідає на запитання який? (пожовклий, засипаний, забутий). Дієприкметник має спільні ознаки з дієсловом і прикметником.

Дієслівні ознаки	Прикметникові ознаки
<p>вид (доконаний – <i>протоптані</i>, недоконаний – <i>мелений</i>)</p>	<p>відповідає на питання який? яка? тощо</p>
<p>час (теперішній – <i>квітучий</i>, минулий – <i>зниклий</i>)</p>	<p>змінюється за родами, числами, відмінками: <i>почутий, почута,</i> <i>почуте, почуті, почутого</i> тощо</p>
<p>залежні слова (іменник, займенник, прислівник: <i>вишитий шовком</i>)</p>	<p>залежить від іменника (<i>прочитана повість, спечений</i> <i>хліб</i>)</p> <p>у реченні виступає означенням або частиною складеного іменного присудка: <i>Принишкили</i> <i><u>зарошені</u> трави. Небо <u>захмарене</u>.</i></p>

АКТИВНІ та ПАСИВНІ ДІЄПРИКРЕТНИКИ

	Активні		Пасивні
	виражають ознаку за дією, яку виконує сам предмет		виражають ознаку за дією, яку хтось виконує над предметом
Час, вид	теперішній час (недоконаний вид)	минулий час (доконаний вид)	минулий час (доконаний і недоконаний вид)
Суфікси	-уч-, -юч-, -ач-, -яч-	-л-	-н-, -ен-, -єн-, -т-
Приклади	<i>сяючий, правлячий</i>	<i>потемнілий, зчорнілий</i>	<i>обраний, здійснений, тертий</i>

- **Зауважте!**

Активні дієприкметники теперішнього часу (*пануючий, працюючий* тощо) у сучасній мові вживаються обмежено. Замість них треба використовувати відповідні іменники, прикметники, пасивні дієприкметники або дієприслівникові звороти чи підрядні речення: *На зустріч запрошуємо всіх бажаючих. – На зустріч запрошуємо всіх охочих. До уваги працюючих у другу зміну – До уваги працівників другої*

Відмінювання дієприкметників

Дієприкметники, як і прикметники, змінюються за родами, числами і відмінками. Усі дієприкметники відмінюються, як прикметники твердої групи.

Дієприкметниковий зворот

- **Дієприкметниковий зворот** – це дієприкметник разом із залежними словами. У реченні дієприкметниковий зворот виступає означенням: *Одцвітають **чорнобривці**, посаджені маминими руками*. (чорнобривці пояснюване (означуване) слово).
- Виділяємо комами дієприкметниковий зворот, якщо він стоїть після пояснюваного слова: *Ще спить **земля**, засипана снігами*.
- Дієприкметниковий зворот перед пояснюваним словом здебільшого не виділяється комами (*Ще спить засипана снігами **земля***).

- **Зауважте!**

- Дієприкметниковий зворот має стояти якомога ближче до означуваного слова, інакше може спотворитися смисл речення: Каштани нагадують свічки, розбуджені весною. – Каштани, розбуджені весною, нагадують свічки.
- Дієприкметниковий зворот не може бути розірваний іншими членами речення. Таке речення потребує редагування: Засипана земля весняними квітами нагадувала килим. – Земля, засипана весняними квітами, нагадувала килим.

Безособові форми на -но, -то

- Такі дієслівні форми близькі до пасивних дієприкметників минулого часу (*засіяний – засіяно, забутий – забуто*). Ці форми незмінювані, виражають дію, не пов'язану безпосередньо з діячем, виступають у ролі головного члена речення (присудка) в односкладному безособовому реченні: *Злочин розкрито*.

Дієприслівник

Дієприслівник – особлива незмінювана форма дієслова, що називає додаткову дію або стан і відповідає на питання **що роблячи? що зробивши?** (*готуючи, змалювавши*).

Дієприслівник має граматичні ознаки дієслова й прислівника

Дієслівні ознаки	Прислівникові ознаки
вид (доконаний – <i>побачивши</i> , недоконаний – <i>співаючи</i>)	незмінюваність (<i>стоячи</i> , <i>замріявшись</i>)
залежні слова (іменник, займенник, прислівник: <i>пояснюючи тему</i>)	у реченні виконує роль обставини: <i>Обабіч шляху,</i> <u><i>замислившись</i></u> , <i>вишикувалися</i> <i>тополі.</i>

Творення дієприслівників недоконаного та доконаного виду

Вид дієприслівника	Суфікси	Вид дієслова	Основа	Приклади
недоконаний	-учи-, -ючи- (I дієвідміна)	недоконаний	теперішнього часу	<i>шукаю – шукаючи</i>
	-ачи-, -ячи- (II дієвідміна)			<i>дзвоню - дзвонячи</i>
доконаний	-ши-, -вши-	доконаний	інфінітива	<i>прибігти – прибігши, подолати - подолавши</i>

- **Зауважте!**

Не треба плутати дієприслівники з дієприкметниками в Н.в. мн.

Дієприкметники мають закінчення -і, відповідають на питання **які?**

У дієприслівникових суфіксах завжди пишеться **и**: *сяючі*

(дієприкметник) *вогні* – *сяючи*
вогнями (дієприслівник).

Дієприслівниковий зворот і одиничний дієприслівник

- Дієприслівник разом із залежними словами утворює дієприслівниковий зворот, який у реченні, незалежно від позиції, завжди виконує роль відокремленої обставини, а тому виділяється комами: Відлітаючи у вирій, курличуть у синьому небі журавлі.
- Одиничний дієприслівник у реченні теж відокремлюється комами: Співаючи, ідуть дівчата.

Не відокремлюється комами:

- дієприслівниковий зворот, який став фразеологізмом;
- одиничний дієприслівник, який стоїть після присудка й означає спосіб дії (відповідає на питання **як?**).

- **Зауважте!**

Дія, названа дієприслівником, повинна стосуватися в реченні того ж діяча, що й дія, названа присудком.

Неправильно

Побачивши друзів,
мене охопила
радість.

Перебуваючи в
Парижі, мені
хочеться відвідати
Лувр.

Правильно

Коли я побачив
друзів, мене
охопила радість.

Перебуваючи в
Парижі, я хочу
відвідати Лувр.

Домашнє завдання.

- **Вправа №1**

Розподіліть дієслова у дві колонки: у першу – дієслова I дієвідміни, у другу – дієслова II дієвідміни.

Знати, тесати, зварити, бачити, крутити, зчесати, веліти, сипати, знаходити, визначити, спитати, зчепити, сердитися, різати, зневіритися, скоїти, аргументувати, мовчати.

- **Вправа №2**

Провідміняти числівники з іменниками.

999 каченят, 268 столів.